

ŠKOLNÍ SELHÁNÍ A JEHO RIZIKO NA 1. STUPNI ZŠ – TYPOLOGIE PŘÍČIN ŠKOLNÍ NEÚSPĚŠNOSTI

SCHOOL FAILURE AND RISK OF IT – TYPOLOGY OF CAUSES OF SCHOOL FAILURE

Irena Smetáčková¹

¹ Katedra psychologie, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Abstrakt

Príspevok predstavuje výsledky aktuálneho výzkumu vývoje školních výkonů v průběhu 1. stupně ZŠ u 672 žáků a žákyň z 29 tříd, kteří prošli sadou kognitivních a didaktických testů. Na jejich základě bylo identifikováno oslabení v kognitivních schopnostech, exekutivních funkcích a dalších charakteristikách nutných pro plnění školních požadavků a dále oslabení v samotných školních výkonech dle školního prospěchu nebo aktuálně měřené úrovně znalostí a dovedností. Příspěvek empiricky ověřuje koncept rizika a školního selhávání. Zároveň nabízí typologii možných příčin školního selhání.

Klíčová slova: *školní selhání, riziko, neúspěšnost, znalosti, kognitivní schopnosti, 1. stupeň ZŠ*

Abstract

The paper presents the results of current research on the development of school performance during the first stage of primary school in 672 pupils from 29 classes who passed a set of cognitive and didactic tests. On the basis of these tests, impairments in cognitive abilities, executive functions and other characteristics necessary for fulfilling school requirements were identified, as well as impairments in school performance itself, according to school performance or the currently measured level of knowledge and skills. The paper empirically tests the concept of risk and school failure. It also offers a typology of possible causes of school failure.

Keywords: *school failure, cognitive abilities, primary school*

1 ÚVOD

Začátek školní docházky je citlivé období, které podmiňuje další vzdělávací kariéru. Je proto žádoucí hledat způsoby, jak snižovat školní neúspěšnost v průběhu 1. stupně ZŠ. Školnímu selhávání předchází rizikové faktory, která za určitých konstelací vedou k selhání ve školních úkolech.

2 TEORIE

Při vzniku školní neúspěšnosti mají vliv individuální dispozice (např. kognitivní schopnosti, exekutivní funkce, sociální dovednosti), charakteristiky prostředí, v němž školní učení probíhá (např. složení kolektivu a klima), a pedagogický přístup. Jejich vzájemný vztah dosud není dostatečně zmapovaný. Některé studie tvrdí, že nejsilnější vliv na školní výkony mají inteligenční schopnosti (např. Gagné, & St Père, 2002). Jiné však namítají, že silný vliv má rovněž motivace a self-efficacy (Spinath et al., 2006). Další studie ukazují, že jednotlivé faktory se k sobě nevztahují pouze jedním způsobem, nýbrž mohou nabývat různých konstelací a vést k různé míře školní úspěšnosti (např. Watson et al., 2003; Alexander et al., 2003). Cílem našeho výzkumu proto bylo prozkoumat individuální, sociální a pedagogické faktory, které ovlivňují školní výkony v průběhu 1. stupně ZŠ, a jejich vzájemné vazby.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Výzkum vývoje školních výkonů je realizován na souboru 672 žáků a žákyň z 29 tříd, kteří byli opakovaně testováni a sledováni v průběhu 2. a 3. ročníku. Nástroje sběru dat byly: pozorování výuky, rozhovory s vyučujícími, kognitivní testy (Ravenovy progresivní matice, Ray-Ostteraithova figura, Paměť na čísla, Podobnosti) a didaktické testy českého jazyka a matematiky. Sledované proměnné se týkaly dispozic pro školní výkony a samotných školních výkonů. Vytvořily tak index školního rizika a index školního selhávání, které byly sledovány ve vazbě na pedagogické faktory (konkrétně dominantní pedagogický postup třídních vyučujících) a sociální faktory (konkrétně velikost a složení školních tříd).

4 VÝSLEDKY

Výsledky empiricky potvrdily opodstatněnost dvou konceptů – školní riziko a školní selhávání. Napříč 2. a 3. ročníkem bylo identifikováno celkem 30 žáků s trvalým školním rizikem i selháním a dále 42 žáků jen se školním rizikem a 38 žáků jen se školním selháváním. Analýza prokázala vysokou variabilitu mezi třídami. Třídy se signifikantně lišily v průměrných hodnotách a rozptylu vstupních charakteristik (zejména kognitivních schopností žáků). Rovněž byl mezi třídami zjištěn signifikantní rozdíl v podílu dětí se školním rizikem i se školním selháváním. Napříč třídami varioval podíl žáků se školním rizikem a selháváním varioval od 0 do 35 %. Mezitřídní rozdíly i vztah mezi kategoriemi rizikových a selhávajících žáků významně korelovaly s dominantními pedagogickými postupy. Z identifikovaných sedmi pedagogických principů byl nejsilnější vliv zjištěn u kognitivní podpory učení, posilování pozitivního klimatu a individualizace. Na základě konceptu školního selhávání byla formulována typologie příčin školní neúspěšnosti, která operuje s různými kombinacemi individuálních, sociálních a pedagogických příčin.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Výzkum potvrdil komplexnost příčin školní neúspěšnosti a ovlivňujících faktorů. Pojem školní neúspěšnost se ukázal jako nevhodný pro výzkumné účely i pro praktické použití (viz výsledky analýzy prezentované na ČAPV 2022). Proto jsme formulovali a empiricky ověřili koncept rizika školního selhávání, kde riziko vyplývá z dispozic a dalších charakteristik dítěte, s nimiž vstupuje do školního vzdělávání, a koncept školního selhávání, které se projevuje nezvládnutím školních úkolů. Z pedagogických intervencí má ochranný efekt zejména podpora pozitivního klimatu ve školní třídě v kombinaci s kognitivní podporou učení (adekvátní kognitivní tlak) a uplatňováním individualizovaného přístupu.

PODĚKOVÁNÍ

Výzkumný projekt Učitelské porozumění příčinám školní neúspěšnosti a efektivita pedagogických intervencí, OPVV, CZ.02.3.68/0.0/0.0/19_076/0016390

6 LITERATURA

- Alexander, K. L., Entwisle, D. R., & Dauber, S. L. (2003). *On the success of failure: A reassessment of the effects of retention in the primary school grades*. Cambridge University Press.
- Gagné, F., & St Père, F. (2001). When IQ is controlled, does motivation still predict achievement? *Intelligence*, 30(1), 71–100.
- Kriegbaum, K., Becker, N., & Spinath, B. (2018). The relative importance of intelligence and motivation as predictors of school achievement: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 25, 120–148.
- Lohman, D. F., & Korb, K. A. (2006). Gifted today but not tomorrow? Longitudinal changes in ability and achievement during elementary school. *Journal for the Education of the Gifted*, 29(4), 451–484.
- Watson, C. S., Kidd, G. R., Horner, D. G., Connell, P. J., Lowther, A., Eddins, D. A., ... & Watson, B. U. (2003). Sensory, cognitive, and linguistic factors in the early academic performance of elementary school children: The Benton-IU project. *Journal of Learning Disabilities*, 36(2), 165–197.